

Eddy de Beaumont

DE GEWEERFABRIEK VAN PETRUS REGOUT (1842-1843): EEN KORTSTONDIG AVONTUUR

Abstract

Around 1840, percussion muskets became more and more common in European armies. To keep up with this development, under great time and financial pressure, the Dutch Department of War awarded a contract to convert its muskets to a contractor who was unfamiliar with the arms industry: the Maastricht entrepreneur Petrus Regout. Regout, who accepted an extreme low price, seriously underestimated the scope of the transformation. Due to bad management his 'musket company' soon headed towards bankruptcy. He was forced to give back the contract. In his arrogance Regout ignored the advice of representatives of the Dutch artillery who supervised the process. It was a missed opportunity for a dynamic entrepreneur as Regout. The article highlights a rather neglected episode of his business career.

In 1842 sloot het departement van Oorlog een contract met de Maastrichtse ondernemer Petrus Regout (1801-1878) voor het transformeren van vuursteen-geweren in percussiegeweren. Wat hield dat in? Wat ging er aan vooraf? En wat kan het gebrek aan succes van deze onderneming verklaren?

Na de totstandkoming van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1815 overwoog het departement van Oorlog een geweerfabriek op te richten. Om te voorkomen dat die in oorlogstijd snel door de vijand zou worden overrompeld, moest deze worden gevestigd binnen, in wat we tegenwoordig noemen, de Vesting Holland. Voorlopig nam het departement evenwel genoegen met Luik als productiecentrum van wapens voor Nederland.

De Luikse geweermakerij kenmerkte zich door handenarbeid met een beperkte mechanisatie. Omdat sprake was van hooggekwalificeerde arbeid werd het werk verdeeld op basis van de verschillende ambachten. Dit gold met name voor dat van de lopensmeden, lopengarniseurs (zij die de ruwe lopen bewerkten), ladenmakers (bewerkers van het houtwerk) en slotenmakers. Een belangrijk bedrijfsonderdeel was de watermolen, waar waterkracht zorgde voor aandrijving van machines die vooral nodig waren voor de productie van lopen. Arbeid waarvoor geen waterkracht nodig was, werd meestal verricht door thuiswerkers. Waren alle onderdelen geproduceerd dan werd het wapen samengesteld. Dit deden de zogeheten 'opstellers'.¹

1 Over de Luikse wapenindustrie, zie Claude Gaier, *Quatre siècles d'armurerie liégeoise* (Liège 1976).

De Inspectie der Draagbare Wapenen, een orgaan van de artillerie ressorterend onder het departement van Oorlog, was verantwoordelijk voor de aankoop en de kwaliteit van de wapens. De inspecteur sloot met een aannemer een contract voor het leveren van wapens en/of verwisselstukken (wapenonderdelen), waarna het door het departement moest worden goedgekeurd. Vervolgens stuurde hij een keuringscommissie, bestaande uit officieren en wapencontroleurs, die toezag dat alles uit deugdelijke materialen en conform specificaties werd geproduceerd. Een aannemer hoefde geen eigen productiefaciliteiten te hebben, zoals een molen. Hij moest slechts over werklieden kunnen beschikken, die hij doorgaans in de vorm van stukloon betaalde voor het leveren van producten of diensten. Nederland stelde hoge eisen aan de keuring. Omdat zijzelf het financiële risico liepen als hun werk werd afgekeurd, schrok dit werklieden af. Naast het feit dat vaklui schaars waren, had een aannemer hierdoor moeite werklieden aan zich te binden die voor Nederland wilden produceren.²

Regout, Brade, en het percussiegeweer

Door de Belgische Opstand van 1830 vielen aanvankelijk de leveranties uit Luik weg, maar al snel werd er weer via handelaren wapentuig uit die stad betrokken. Tegelijkertijd kreeg de koning van diverse personen een aanbod om een geweerfabriek op te richten. Een van hen was Petrus Regout, in 1834. Omdat de Inspecteur der Draagbare Wapenen op dat moment in Suhl (Pruisen) was gevestigd, waar wapens voor Nederland werden geproduceerd, werd kapitein Antoni Frederik Brade (1794-1869) door het departement gevraagd om advies. Brade maakte deel uit van het garnizoen in Maastricht en was goed bekend met de productie van wapens. Van juni 1816 tot medio november 1821 werkte hij bij de inspectie in Luik. Voordat hij in 1822 naar zijn korps in Maastricht terugkeerde, was hij opzichter geweest van 's Rijks Geweerwinkel in Delft, een reparatiewerkplaats en opleidingscentrum voor gewermmakers en officieren. In 1825 en 1826 voerde Brade een wapeninspectie uit bij de troepen en de magazijnen in de zuidelijke provincies van het Verenigd Koninkrijk. Ook was hij een tijdje lid van de *Société des Amis des sciences, lettres et arts*, een Maastrichtse vereniging van intellectuelen.³ Brade stamde uit een familie van beroepsmilitairen en was sinds 1830 gehuwd met

² Zie ook Eddy de Beaumont, *De aanschaf van infanteriegeweren, 1750-1850. Een studie over defensieaanschafprocessen*, proefschrift Universiteit van Amsterdam 2021.

³ Ingrid M.H. Evers, 'Op en neergang van een geleerd genootschap te Maastricht, De Société des Amis des sciences, lettres et arts, 1822- ca 1855', *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg, Jaarboek van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap* (1991) 183.

Loretta barones de Goër de Herve, wier vader lid was van de Eerste Kamer.

Dat Regout geen kennis van de wapenfabricage had en hij de dagelijkse leiding van de fabriek aan een ander moest overlaten, beviel Brade niet. Bovendien liet de bijzondere ligging van de stad het niet toe daar een geweerfabriek te vestigen. Maastricht was toen een enclave in door België bezet gebied.⁴ Het departement nam de overwegingen van Brade over en wees het aanbod van Regout af.⁵

In 1836 werd Brade benoemd tot Inspecteur der Draagbare Wapenen en werd daarmee ook de belangrijkste adviseur van het departement op dat terrein. In 1837 volgde zijn bevordering tot majoor. Dat was net in een periode dat in Europa vuursteengeweren voor militair gebruik steeds meer werden verdrongen door percussiegeweren, ook slaggeweren genoemd. Bij deze wapens was de vuursteen als ontstekingsmechanisme voor het buskruit in de loop vervangen door een percussiekapje met daarin een explosief goedje dat door de klap van een slaghaan tot explosie werd gebracht. Via het slagschoorsteentje waarop het percussiekapje rustte, werd het buskruit ontstoken, waardoor de kogel afgeschoten werd. Percussiegeweren konden bij alle weersgesteldheden worden benut en werden niet, zoals vuursteengeweren, bij hevige regen onbruikbaar. De snelste en goedkoopste manier voor Nederland bij deze internationale ontwikkeling aan te sluiten, was vuursteenwapens naar dit 'slagstelsel' te transformeren. Hierdoor ontstond ook een nieuw ambacht, dat van systemeur, een vakman die het slagschoorsteentje op de loop plaatste. Er bestonden diverse systemen van percussiegeweren. Brade was begin jaren 1840 de drijvende kracht achter het Nederlands model.⁶ Ondanks zijn weigering in 1834 om met Regout in zee te gaan, wendde hij zich in 1841 alsnog tot deze dynamische Maastrichtse ondernemer.

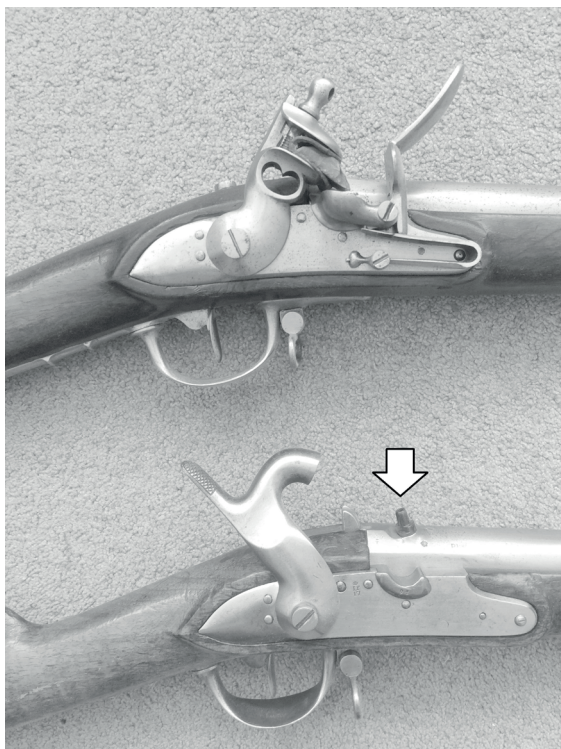
Over Petrus Regout is veel gepubliceerd.⁷ In zijn dissertatie over Regout

⁴ Zie voor Limburg in de jaren 1830 Jeroen Koch, *Koning Willem I 1772-1843* (Amsterdam 2013) 481-537.

⁵ Regout aan koning, 27 mei 1834, Nationaal Archief, Den Haag (hierna NA), Inventaris van het archief van het Ministerie van Oorlog: Openbaar Verbaalarchief en Gedeponeerde archieven, (1811) 1813-1945 (1952) (hierna Oorlog), inv.nr. 2958. Brade aan Grootmeester, 21 juni 1834, NA, Ministerie van Defensie: Artillerie-Inrichtingen, 1813-1941 (1942-1972) (hierna AI), inv.nr. 24. Grootmeester aan Oorlog, 26 juni 1834 nr. 1188, NA, Oorlog, inv.nr. 2958. Oorlog aan koning, 30 juli 1834 nr. 20, Buitenlandse Zaken aan Oorlog, 7 aug. 1834 nr. 3A, NA, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Afdeling Nijverheid en Voorgangers, 1817-1877, inv.nr. 225.

⁶ Voor wapentechnologie zie: B.J. Martens en G. de Vries, 'Dutch Military Small Arms 1813-1895: an Introduction', *Aspects of Dutch Gunmaking* (Zwolle 1997) 387-420. Lewis Winant, *Early percussion firearms* (London 1961 (c1959)), Jaroslav Lugs, *Handfeuerwaffen, Systematischer Überblick über die Handfeuerwaffen und ihre Geschichte*, 2dln (Berlin 1962).

⁷ O.a. Ad van Iterson, *Vader, Raadgever, Beschermer. Petrus Regout en zijn arbeiders 1834-1870* (Maastricht 1992). Ad Knotter, 'Regout, De Sphinx en de sociale geschiedenis: van lieu de mémoire naar historische analyse', *Studies over de sociaaleconomische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* (2007) 91-114. Thijs van Vugt, *Een arbeidersbuurt onder de rook van 'De Sphinx': een sociaal-ruimtelijke geschiedenis van het Boschstraatkwartier-Oost te Maastricht, 1829-1904*. Maaslandse Monografieën

Het Nederlandse infanteriegeweer voor en na de transformatie van vuursteen in percussie. De pijl wijst naar het slagschoorsteentje [Foto: Eddy de Beaumont (2022)]

besteedt Maenen een paragraaf aan diens geweerfabriek. Hij noemt deze een flagrante mislukking en stelt dat de vraag waarom Regout zo'n echee heeft geleden, moeilijk te beantwoorden is. Wel suggereert hij dat Regout door Brade zou zijn tegengewerkt, waarbij hij als bron verwijst naar Gustave Regout, een zoon van Petrus. Overigens verwacht Maenen Brade met diens oom George Frederik Brade, de plaatselijke commandant van Maastricht in de periode 1821-1840.⁸

De onderneming van Regout was inderdaad geen succes. Hoe kwam dat? En waarom werd een zo'n omvangrijke operatie als de transformatie van duizenden geweren überhaupt toevertrouwd aan iemand die geen kennis van wapenfabricage had en gevestigd was in een stad met een perifere ligging?

78 (Hilversum 2015). Ruud Bouwman, *Op de schouders van grote en kleine reuzen: Nederlandse ondernemers tegen de achtergrond van vier eeuwen vaderlandse geschiedenis* (Houten 2018) 149-155.

8 A.J.Fr. Maenen, *Petrus Regout (1801-1878), Bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van Maastricht* (Nijmegen 1959) 139. Gustave Regout, *Causeurie à mes fils, Vaeshartelt* 1919. Historisch Centrum Limburg (hierna HCL), *Functionarissen en instellingen van het Garnizoen te Maastricht*.

De keus voor Petrus Regout

Er bestonden diverse soorten geweren en pistolen. Naast infanteriegeweren waren er bijvoorbeeld ook karabijnen voor de cavalerie en jagerbussen voor het regiment jagers, een elite-eenheid binnen de krijgsmacht. Voor alle te transformeren wapens moesten prijzen worden vastgesteld. Brade schatte de transformatiekosten voor een infanteriegeweer op fl. 1,80.⁹ Hoewel deze prijs gebaseerd was op de Luikse markt, kwam Luik voor de transformatie niet in aanmerking omdat het departement niet wilde dat wapens de grens overgingen.¹⁰

In tegenstelling tot de oorlogsjaren 1830 was de geografische ligging van Maastricht ten opzichte van Luik na de vrede van 1839 een groot voordeel. De geweermakerij was namelijk een zeer conjunctuurgevoelige bedrijfstak en hoewel thuiswerkers zich moeilijk lieten verleiden elders te gaan werken, werden zij soms daartoe gedwongen indien in Luik onvoldoende werk was. Ofschoon velen weer terugkeerden als de werkgelegenheid daar weer toenam, verwachtte Brade dat bij het toestaan van billijke arbeidslonen er zich in Maastricht, in tegenstelling tot andere Nederlandse plaatsen, genoeg Waalse werklieden wilden vestigen. Echter, zij die zich naar elders wilden verplaatsen, eisten veelal ook handgeld, een verhuisvergoeding en onderdak. Brade moest dus op zoek naar een aannemer die de transformatie van geweren in Maastricht wilde uitvoeren en die in staat was werklieden aan te trekken. Als hij geen aannemer kon vinden, dan kon, vanwege het spoedeisende karakter van de transformatie, nog altijd de artilleriewerkplaats van het plaatselijke garnizoen worden gebruikt.¹¹

Omdat Petrus Regout al verschillende takken van nijverheid in Maastricht had geïntroduceerd, wendde Brade zich tot hem. Na enige voorstudie over het aankopen van materieel en het aantrekken van werklieden verklaarde Regout zich in oktober 1841 bereid een werkplaats in Maastricht in te richten, mits de benodigde verwisselstukken in Luik werden geproduceerd en gekeurd.¹² Deze werkplaats zou in januari 1842 operationeel kunnen zijn en voldoende werklieden onderbrengen om jaarlijks 20.000 geweren te transformeren. Regout vroeg fl. 2,05 per geweer. Het tarief voor verwisselstukken en voor de eventuele aan de wapens te verrichten reparaties moest in gezamenlijk overleg nader worden vastgesteld. De beoogde werkplaats lag op het fabrieksterrein van Regout aan de Boschstraat

9 Kabinet, 28 okt. 1841 nr. 107, NA, Oorlog, inv.nr. 3209. Brade aan Oorlog, 10 nov. 1841 nr. 308, NA, AI, inv. nr. 28. Oorlog aan Brade, 15 nov. 1841 nr. 83B, NA, Oorlog, inv.nr. 13899, 1487.

10 Oorlog aan Binnenlandse Zaken, 26 juni 1841 nr. 35. NA, Oorlog, inv.nr. 3190.

11 Brade aan Oorlog, 29 okt. 1841 nr. 289, NA, AI, inv.nr. 28.

12 Brade aan Regout, 28 okt. 1841, notitie Regout, 15 nov. 1841, HCL, Militaire Commandant in de provincie Limburg, inv.nr. 338. Brade aan Oorlog, 1 dec. 1841 nr. 326, NA, AI, inv.nr. 28.

boven een vertrek waar een stoommachine stond, zodat werktuigen daarop aangesloten konden worden, en bood ruimte voor zestig à zeventig werklieden alsmede voor controleurs en opslag. Voor de inrichting van de werkplaats had Regout zich verbonden met de Luikse wapenfabrikant Joseph Lemille, die ook de werkzaamheden ging leiden. Regout had bij de gunning van de opdracht slechts twee concurrenten, de firma Enthoven uit Den Haag en de Luikse wapenfabrikant Joseph Malherbe.¹³ Enthoven zette zich door een reeks van voor het departement onacceptabele voorwaarden snel buitenspel en hoewel Malherbe op nagenoeg dezelfde voorwaarden als Regout aanbood geweren à fl. 2,10 in Maastricht te transformeren, vond Brade hem minder geschikt, onder meer omdat hij al in Wezel voor Pruisen wapens transformeerde waardoor hij zijn aandacht over werkplaatsen in meerdere steden zou moeten verdelen.¹⁴

Nog voordat hij een reactie op zijn aanbod had gekregen, prees Regout zich bij het departement aan als potentiële aannemer.¹⁵ Kort daarna sprak hij in Den Haag met de directeur-generaal van Oorlog F.C. List. Op voorwaarde dat hij alle wapens mocht transformeren en repareren, accepteerde Regout een prijs van f 1,80. Naar eigen zeggen liet deze hem slechts een kleine winst, maar hij realiseerde daarmee wel zijn oude wens wapens aan het Rijk te mogen leveren.¹⁶

Totaal verrast waarschuwde Brade het departement voor de lage prijs en adviseerde de order niet onder meerdere aannemers te verdelen. Want naast het feit dat Regout werklieden moest aantrekken, zou concurrentie uit Luik de looneisen opschroeven. List verdeelde de order niet. Hij liet zich leiden door de prijs en machtigde Brade tot het opmaken van een ontwerpcontract en het doen van een voordracht voor de bezetting van de keuringscommissies in Maastricht en Luik. Hoofd van de commissie in Maastricht werd luitenant Karel Christiaan Ewijk (1806-1850).¹⁷ Ook Ewijk had ervaring met wapenproductie. In de jaren 1830 was hij keuringsofficier in Suhl en laatstelijk opzichter van de Geweerwinkel in Delft, waar ook op bescheiden schaal wapens werden getransformeerd.

13 Meer over Enthoven en de Nederlandse industrialisatie in W.H.P.M. van Hooff, *In het rijk van de Nederlandse Vulcanus* (Eindhoven 1990). H.W. Lintsen (red.), *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890. Deel IV* (Zutphen 1993). D. Valentijn (red.), *De metaalpletterij en ijzergieterij L.I. Enthoven & Co* (s-Gravenhage 1996).

14 Malherbe stamde uit een familie van wapenfabrikanten. Zie Pierre Hanquet, *Notes concernant la famille Malherbe établie dans la vallée de la Vesdre* (Liège 1955).

15 NA, Oorlog, inv.nrs. 13899, 1487.

16 Regout aan Brade, 14 dec. 1841, HCL, Militaire Commandant, inv.nr. 338.

17 Brade aan Oorlog, 15 dec. 1841 nr. 355, NA, AI, inv.nr. 28. Oorlog aan Brade, 26 dec. 1841 nr. 1A, NA, Oorlog, inv.nr. 3215.

Een moeizame start van de onderneming

Voor de stukken die Lemille in Luik voor Regout produceerde, kreeg Regout op initiatief van Brade vrijstelling van invoerrechten. Voor wat betreft de werkzaamheden in Maastricht had Brade de vergoeding voor het harden van metalen onderdelen gebaseerd op tarieven die aan geweer makers bij de korpsen werden betaald. Voor het passend maken van verwisselstukken ging Brade uit van de bedragen die het Belgische leger aan regimentsgeweer makers vergoedde en die veel hoger lagen dan hetgeen in Luik werd betaald. Op deze tarieven kreeg Regout een marge van 15 procent. Ging hij daarmee niet akkoord, dan werden hem door het departement verwisselstukken verstrekt en kreeg hij alleen een vergoeding voor het passend maken.¹⁸

Hoewel de tot werk- en opslagplaatsen bestemde lokalen ontoereikend waren om de werkzaamheden in hun volle omvang te kunnen uitvoeren, zou eind januari 1842 worden begonnen, zodra de benodigde verwisselstukken geleverd waren. Wel moest het ontwerpcontract nog worden aangepast opdat duidelijk was dat Regout zich verbond gedurende zes jaar een bepaalde omzet te maken, die jaarlijks opnieuw werd vastgesteld.

Voor 1842 werd deze bepaald op minimaal fl. 45.000 en maximaal fl. 70.000. Omdat Brade enige door Regout voorgestelde prijzen afwees en Regout ook jagerbussen en cavaleriewapens wilde transformeren alsmede gevesten (handvaten) wilde leveren om sabels als bajonet te kunnen gebruiken, sleepten de onderhandelingen zich voort.¹⁹

Bij ontvangst van een geweer in de werkplaats werden de hoofddelen daarvan voorzien van een letter en een nummer om verwisseling met andere wapens te voorkomen, zodat het na de stelselverandering weer gemakkelijk in elkaar gezet kon worden. De keuringscommissie bepaalde wat er aan reparaties en onderhoud moest gebeuren en legde dat vast in opnemingsbriefjes. Was het werk uitgevoerd, dan werd een herstellingsstaat opgemaakt. Gedurende de werkzaamheden kwamen zaken aan het licht die niet waren voorzien. Omdat Ewijk vreesde dat de werkplaats zich anders moeilijk staande kon houden, stelde hij voor diverse tarieven iets hoger te stellen dan elders. Maar ondanks diverse verzoeken daartoe bleef Regout vaak in gebreke hierop te reageren, of zelf prijsvoorstellen

18 Brade aan Oorlog, 3 jan. 1842 nr. 2, Brade aan keuringscommissies, 22 jan. 1842 nr. 32, NA, AI, inv.nr. 28. Brade aan Regout, 6 jan. 1842, HCL, Militaire Commandant, inv.nr. 338. Harden is een proces waarbij metaal na verhitting ineens wordt gekoeld om er een grotere hardheid aan te geven.

19 Brade aan Oorlog, 21 jan. 1842 nr. 28, Brade aan Battaerd, 21 jan. 1842 nr. 29. Brade aan Ewijk, 9 feb. 1842 nr. 73. Ewijk aan Brade, 13 feb. 1842 nr. 3, NA, AI, inv.nrs. 28 en 45.

te doen.²⁰ Daarentegen vroeg en kreeg Regout wel gratis percussiekapjes van het departement voor het testen van de geweren, omdat hij daarmee bij zijn prijsstelling geen rekening had gehouden.²¹

In februari telde de fabriek 28 werklieden, van wie de meesten niet geregeld konden werken wegens gebrek aan werktuigen. Ofschoon het inmiddels door Regout ondertekende ontwerpcontract bepaalde dat de kosten voor deze werktuigen voor zijn rekening waren, hadden die vooraf ook in Delft gemaakt kunnen worden.²² Ook ging er tijd verloren doordat er te weinig opstellers waren. Bovendien hadden de systemeurs moeite met het plaatsen van het slagschoorsteentje op de loop, waardoor veel werk werd afgekeurd. Aangezien dit hun inkomens aantastte, beklagden zij zich bij Regout. Brade weigerde evenwel Regout voor eventueel hieruit voortvloeiende verliezen te compenseren, omdat het in diens belang was te zorgen dat de systemeurs de werkplaats niet verlieten, bijvoorbeeld door afgekeurde lopen tegen een bepaald bedrag over te nemen.²³

Eind maart waren de werkplaatsen inmiddels uitgebreid en was het aantal werklieden gestegen tot zestig. Daarvan was een tiental wegens gebrek aan expertise niet tot veel anders geschikt dan het vijlen van vizieren en dergelijke. Er werden nu minder stukken afgekeurd en er waren ook voldoende opstellers, dus de vooruitzichten waren gunstig.²⁴

Alle tot dusver veranderde wapens waren ongebruikte magazijnwapens en door het werk werden de laden (het houtwerk) smerig. Voor het schoonmaken kreeg Regout geen vergoeding. Hoewel Ewijk vond dat de werklieden meer zorg voor de wapens moesten hebben, stelde hij toch voor Regout negen cent te vergoeden indien laden afgeschraapt en geolied moesten worden.²⁵ Toen Brade dit weigerde, beklagde Regout zich bij List.²⁶

Regout hield vast aan zijn hoge prijsstellingen omdat hij meende boven elke concurrentie verheven te zijn en dat alleen met hem contracten konden worden afgesloten.²⁷ Daarom stelde Brade voor de jagerbussen in Delft te veranderen, voor de cavaleriewapens een aannemer in Luik te vinden en voor de sabels een

20 Ewijk aan Brade, 13 feb. 1842 nr. 3, 22 feb. 1842 nr. 9, 23 feb. 1842 nr. 11, 16 maart nr. 26, NA, AI, inv.nr. 45.

21 Brade aan Ewijk, 3 maart 1842 nr. 108, NA, AI, inv.nr. 28.

22 Brade aan Ewijk, 18 maart 1842 nr. 138, NA, AI, inv.nr. 28.

23 Ewijk aan Brade, 1 maart 1842 nr. 15, 19 maart 1842 nr. 29, 1 april 1842 nr. 37. Brade aan Ewijk, 23 maart 1842 nr. 154, NA, AI, inv.nrs. 28 en 45.

24 Ewijk aan Regout, 24 maart 1842 nr. 34, Brade aan Solingen, 22 maart 1842 nr. 145, Ewijk aan Brade, 1 april 1842 nr. 37, Brade aan Oorlog, 5 april 1842 nr. 171, NA, AI, inv.nrs. 28 en 45.

25 Regout aan Brade, 1 april 1842, NA, Oorlog, inv. nr. 3232. Ewijk aan Regout, 20 feb. 1842 nr. 8, Ewijk aan Brade, 7 april 1842 nr. 44, NA, AI, inv.nr. 45.

26 Brade aan Regout, 12 april 1842, Regout aan Oorlog, 16 april 1842, NA, Oorlog, inv.nr. 3232.

27 Ewijk aan Brade, 11 april 1842 nr. 49, NA, AI, inv.nr. 45.

oplossing te zoeken in Solingen (Pruisen). Noodgedwongen ging het departement akkoord en dus werd de doelstelling de transformatie geheel in Nederland uit te voeren al vroeg verlaten.²⁸

Gelet op de lage aannemingsprijs en de mogelijkheid dat Regout gedwongen kon worden de lonen te verhogen als de bedrijvigheid in Luik toenam, nam Brade alsnog het voorstel van Ewijk over om hem voor het afschrapen van laden te vergoeden. Ook stemde hij er nu mee in om een financiële regeling te treffen voor afgekeurde lopen. Inmiddels hadden de systemeurs meer ervaring en vielen de kosten wel mee. Voor iedere verprutste loop die voor reparatie vatbaar was, kreeg Regout nu een gulden vergoed en twee als deze vervangen moest worden. Om de werklieden geen vrijbrief te geven, werd de vergoeding gemaximaliseerd tot 1,5 procent van de om te bouwen geweren.²⁹

Regout miste echter naast de cavaleriewapens en jagerbussen ook andere omzet. Zo eiste hij fl. 2,50 voor het veranderen van een geweerstuk, terwijl een lokale timmerman de kosten op hooguit fl. 1,50 schatte. Voor zover de kisten niet uit Delft kwamen, werden ze nu in de werkplaats van de artillerie in Maastricht veranderd.³⁰ Slaghanen kon Regout niet leveren, waardoor die van Malherbe gekocht werden. Wel kreeg hij de voorkeur voor het leveren van verwisselstukken als deze in Maastricht werden gemaakt en ook voor verwisselstukken die hij in Luik liet maken, mits hij niet duurder was dan andere leveranciers.³¹

Ewijk maakte zich zorgen over het hautaine gedrag van Regout, die meende dat zolang hij maar minimaal fl. 45.000 omzette, hij automatisch recht had op opdrachten tot fl. 70.000. In het ontwerpcontract had Regout de maximale omzet beperkt tot infanteriegeweren. Dat was een slimigheidje, want kreeg hij nadien orders voor andere wapens dan ging deze omzet niet van het afgesproken maximum af. Regouts arrogantie bleek ook, volgens Ewijk, uit het feit dat Regout vaak liet weten Ewijks raad slechts op te volgen om hem een plezier te doen.³²

In mei 1842 werd het ontwerpcontract nogmaals aangepast. Vanwege de aanloopmoeilijkheden had Brade, inmiddels luitenant-kolonel, de minimale omzet voor 1842 bepaald op fl. 40.000. Hierdoor hoefde Regout slechts registratierechten over dat bedrag te betalen en niet ineens voor alle zes jaar waarvoor het contract werd aangegaan. Een maximale omzet werd nu buiten het contract gehouden, omdat dit het uitbesteden van het ombouwen van de cavaleriewapens aan derden

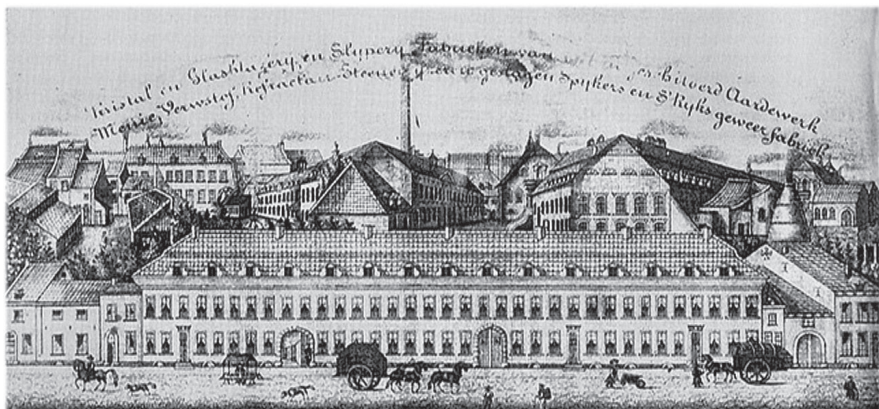
28 Brade aan Oorlog, 19 april 1842 nr. 195, NA, AI, inv.nr. 28. Oorlog aan Brade, 22 april 1842 nr. 53B, NA, Oorlog, inv.nr. 3231.

29 Oorlog aan Regout, 28 april 1841 nr. 70B, NA, Oorlog, inv.nr. 3232.

30 Ewijk aan Brade, 11 april 1842 nr. 49, Brade aan Oorlog, 11 mei 1842 nr. 226, NA, AI, inv.nrs. 28 en 45.

31 Brade aan Ewijk, 12 mei 1842 nr. 227, NA, AI, inv.nr. 28.

32 Ewijk aan Brade, 4 mei 1842 nr. 63, Ewijk aan Regout, 11 mei 1842 nr. 70, NA, AI, inv.nr. 45.

Briefhoofd uit 1842 met vermelding van de geweerfabriek [A. J. Fr. Maenen, Petrus Regout (1801-1878) (Nijmegen 1959) 125]

gemakkelijker maakte zonder dat Regout bezwaar kon aantekenen.³³

Regout had zich verplicht metalen onderdelen die bij de transformatie vrijkwamen tegen een bepaald bedrag over te nemen. Nu het slagstelsel in Europa nagenoeg algemeen werd aangenomen, kon hij de overschietende onderdelen van de oude vuursteenwapens op de markt echter niet meer kwijt. Bij zijn poging deze onderdelen aan het ministerie van Koloniën te verkopen, stelde hij dat zijn werkplaats in het belang van de staat was opgericht met als hoofddoel gaandeweg een volmaakte geweerfabricage op Nederlandse bodem op te richten.³⁴ Of hij dat werkelijk meende, is natuurlijk de vraag, maar naar buiten toe probeerde hij wel die indruk te wekken door op zijn briefhoofd uit 1842 zijn 's Rijks geweer fabriek' nadrukkelijk te noemen als een van zijn ondernemingen. Eerder had hij de gouverneur van Limburg J.E.P.E. Gericke van Herwijnen verzocht een gedeelte van de tuin van het Rijksentrepot in het Boschstraatkwartier te mogen kopen voor uitbreiding van zijn zaak.³⁵ Het ministerie van Financiën, de eigenaar van de tuin, stemde toe onder voorwaarde dat daarop de geweerfabriek zou worden gebouwd waarmee vóór 1 juli 1843 moest worden begonnen. Indien aan die voorwaarde niet werd voldaan, zou de verkoop als niet bestaand worden beschouwd en de koopprijs aan Regout worden teruggegeven.³⁶

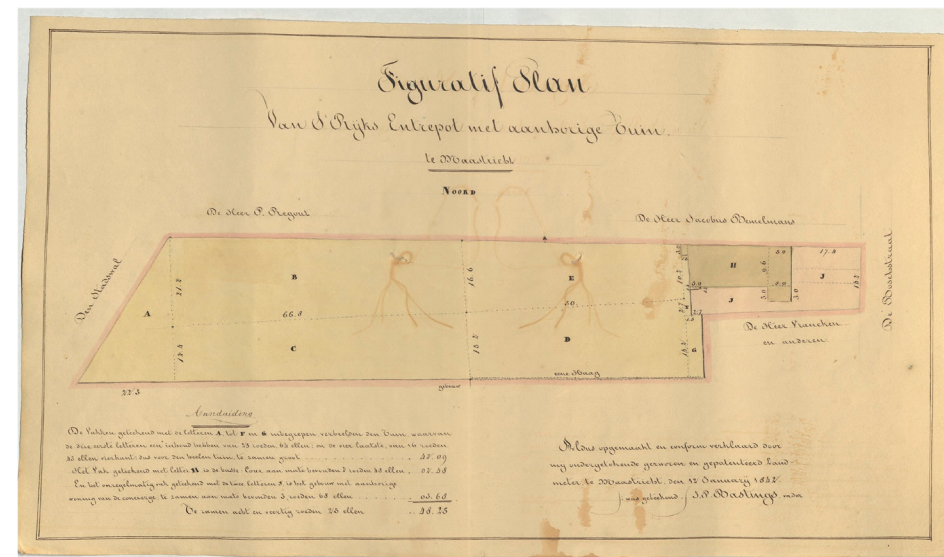
Voordat een nieuw ontwerpcontract aan het departement ter goedkeuring kon worden aangeboden, moest nóg een hobbel worden genomen. In de werkplaatsen

33 Brade aan Oorlog, 13 mei 1842 nr. 235, Brade aan Ewijk, 14 mei 1842 nr. 237, NA, AI, inv.nr. 28.

34 Regout aan Koloniën, 30 mei 1842, Koloniën aan Regout, 11 juni 1842 nr. 3, NA, Ministerie van Koloniën, 1814-1849, inv.nr. 1446.

35 Regout aan Gericke, 1 feb. 1842, HCL, PB, inv.nr. 1706.

36 Notaris V.E. Nierstrasz, 11 okt. 1842, HCL, Notarissen ter standplaats Maastricht, 1544-1905, inv.nr. 130 a.

'Figuratief Plan van 's Rijks Entrepot met aanhorige tuin te Maastricht' tussen de Boschstraat en de Stadswal van landmeter J.P. Bastings, 12 januari 1842 [HCL, Provinciaal Bestuur van Limburg, toegangsnummer 04.01 inv.nr. 1706]

stonden de wapens bloot aan roestvorming. Omdat bij de opname van de geweren roestplekken ontbraken, waren de kosten voor de roestverwijdering niet in de herstellingsstaten opgenomen. Toen Regout zich hierover beklagde, werd hem hiervoor op initiatief van Ewijk alsnog vijf cent per geweer vergoed.³⁷

Op 14 juni bezocht koning Willem II de *fabrique d'armes* van Regout.³⁸ Het contract werd op 17 juni gesloten, waarna het op 25 juni door het departement werd goedgekeurd.³⁹ Opmerkelijk is dat Regout geen borg hoefde te stellen, in tegenstelling tot wat gebruikelijk was bij het aangaan van dergelijke contracten.⁴⁰

Ondanks het feit dat er nu een contract was, bleven de problemen aanhouden. Zo wees het departement een verzoek van Regout af om de vergoeding voor het schoonmaken te verhogen. Ook mochten de uit de transformatie overschietende onderdelen niet aan hem worden overgedragen zolang de wijze van verrekening niet was geregeld.⁴¹ Wel kon het certificaat van goedkeuring, het bewijs van ontvangst en de herstellingstaat voor de eerste duizend stuks afgeleverde geweren

37 Ewijk aan Brade, 24 mei nr. 81, Brade aan Oorlog, 30 mei 1842 nr. 253, NA, AI, inv.nrs. 28 en 45. NA, Oorlog, inv.nr. 13904, 1486.

38 *Journal du Limbourg*, 15 juni 1842.

39 Verbaal 25 juni 1842 no. 77B, NA, Oorlog, inv.nrs. 13904, 1486.

40 Aanmerkingen Regout, 18 april 1843, NA, Oorlog, inv.nr. 3276.

41 Verbaal 29 juni 1843 nr. 53B, NA, Oorlog, inv.nrs. 13904, 1486. Brade aan Ewijk, 6 juli 1842 nr. 284, NA, AI, inv.nr. 28.

Petrus Regout als commandant van de garde d'honneur tijdens het bezoek van koning Willem II aan Maastricht in 1842

[Album dédié à mes enfants et mes amis, Pierre Régout à Maastricht 1868, HCL P-0656-036]

worden opgemaakt, zodat Regout betaling kon vorderen.⁴²

Van 14 tot en met 22 juni verbleef Brade in Maastricht.⁴³ Een poging met Regout alsnog overeenstemming te bereiken over de prijs voor de cavaleriewapens mislukte. Naar aanleiding van Brades rapport zag het departement nu in dat de aannemingsprijs van fl. 1,80 veel te laag was. Om te voorkomen dat de transformatiewerkplaats van Regout teloor zou gaan en omdat het moeilijk was een andere aannemer te vinden, besloot het departement op advies van Brade de prijs met twintig cent te verhogen.⁴⁴ Het departement verwierp echter Brades

42 Ewijk aan Brade, 9 juli 1842 nr. 93, NA, AI, inv.nr. 45.

43 Reisdeclaratie Brade, HCL, Inventaris van de archieven der Domeinadministraties binnen het Departement van de Nedermaas en de Provincie Limburg, 1795-1863 (Maastricht 1960), inv.nr. 1784.

44 Brade aan Oorlog, 12 juli 1842 nr. 289, Oorlog aan Brade, 21 juli 1842 nr. 75B, NA, Oorlog, inv.nr. 3242. Brade aan Oorlog, 6 aug. 1842 nr. 312, NA, AI, inv.nr. 28. List aan koning, 20 aug. 1842 nr. 23A, NA, KdK,

voorstel om Regout vrijstelling te verlenen van invoerrechten voor het benodigde ijzer en staal en het ging evenmin in op Regouts verzoek de geweren die zich in de werkplaatsen bevonden voor rijksrekening tegen brandschade te verzekeren.⁴⁵

Het beheer van de werkplaatsen

Dat de onderhandelingen met Regout moeizaam verliepen, kwam mede doordat Lemille Regout adviseerde hoge prijzen te vragen aan het departement van Oorlog om hem zo voor mogelijke verliezen te behoeden. Aan de oorspronkelijke overeenkomst tussen Regout en Lemille kwam evenwel snel een eind. In april 1842 leverde Lemille alleen nog de verwisselstukken tegen 8 procent provisie op de prijs. Wel zou hij de werkplaatsen nog zes maanden blijven leiden. Daarbij ging veel tijd verloren doordat hij voortdurend tussen Maastricht en Luik heen en weer reisde voor het aannemen van werklieden en het aanschaffen van materieel. Hoewel de keuringscommissie de boekhouder van Regout de toegang tot het controlelokaal had ontzegd vanwege ongepast gedrag jegens de controleurs, klaagden de werklieden niet over de keuring en wilden velen hun gezin laten overkomen omdat zij tevreden waren met het leven in de stad.⁴⁶

In mei vermeerde het aantal opstellers en ladenmakers, zodat de verschillende klassen van werklieden beter in verhouding tot elkaar stonden. Althans op papier, want gedurende de daarop volgende maanden, zoals hieronder te lezen valt, beklagde Ewijk zich voortdurend bij Brade over de gebrekkige organisatie en bedrijfsvoering in de geweerwerkplaatsen van Regout. Omdat Ewijk de hoofdrapporteur was over de misstanden bij Regout, krijgen we wellicht een eenzijdig beeld van deze onderneming. Toch is Ewijk een redelijk neutrale bron. Hij gaf Regout welgemeende adviezen, maar vond bij hem meestal geen gehoor. Ewijk rapporteerde aan Brade over wat hij constateerde, omdat hij diens steun nodig had om te transformatie in betere banen te leiden.

Hoewel het werk van slotenmakers en systemeurs goed verliep, waren volgens Ewijk veel opstellers onbekwaam, waardoor hun werk vaak werd afgekeurd. Door onzorgvuldigheid vertraagde ook het schoonmaken van de geweren. Daarnaast verliep het harden, graveren en polijsten van de slaghanen ongeregeld en werden veel hanen bij het plaatsen op de sloten verwrongen. Vanwege plaatsgebrek

inv.nr. 120.

45 Brade aan Oorlog, 4 okt. 1842 nr. 413, NA, AI, inv.nr. 28. NA, Oorlog, inv. nrs. 13904, 1488d. Oorlog aan Regout, 20 okt. 1842 nr. 72B, HCL, Archief De Sphinx, inv.nr. 2923.

46 Ewijk aan Brade, 11 april 1842 nr. 49, 25 april 1842 nr. 55, 27 april 1842 nr. 56 en 12 mei 1842 nr. 37. Ewijk aan Regout, 14 mei 1842 nr. 75, NA, AI, inv.nr. 45.

konden onderdelen niet behoorlijk bij elkaar worden gehouden en verloren opstellers meer tijd met zoeken naar kwijtgeraakte stukken dan met het geweer samen te stellen. Daardoor zagen controleurs nu strenger toe op zaken die tot dusver met coulance waren behandeld. Dat Regout zich veelvuldig hierover beklaagde, verwonderde Ewijk geenszins; Regout was nu eenmaal niet gewend onder controle te werken.⁴⁷ Tegelijkertijd betaalde Regout werklieden voor werkzaamheden waartoe hij niet verplicht was. Omdat Ewijk dat niet billijk vond, werd dat werk door infanteristen overgenomen.⁴⁸

Nadat de boekhouder zich opnieuw aanmatigend had gedragen, moest deze na aandrang van Ewijk vertrekken. Ook Lemille trok zich eerder uit de operatie terug dan voorzien. De leiding over zowel het werk als over de boekhouding werd door Regout nu toevertrouwd aan Arnoldus Hubertus Pijpers (1811-1852), een gewezen sergeant-majoor bij de 13e afdeling infanterie in Maastricht. Deze had volgens Ewijk geen goede naam.⁴⁹ Pijpers was met de werkzaamheden in kwestie totaal onbekend. Toen Ewijk Regout attent maakte op de voor hem schadelijke gevolgen, antwoordde deze kortaf dat dit dan ten nadele van hem was en niet van het Rijk. Ofschoon er ook een werkman als meesterknecht werd aangesteld, was dat volgens Ewijk vruchteloos, omdat hij niet was vrijgesteld van zijn gewone werkzaamheden. Door ondeskundig toezicht werden er steeds minder wapens afgewerkt en nam de chaos toe. Regout hield vol dat het polijsten van slaghanen beter door glasslijpers dan door geweermakers kon worden uitgevoerd. Maar het resultaat was niet goed, waardoor er nog meer stukken werden afgekeurd. Toen Pijpers ook nog toestond dat met de nummering van wapenstukken werd gesjoemeld, zodat geweren sneller opgeleverd konden worden, nam Ewijk in juni 1842 rigoureuze maatregelen.⁵⁰

Werd het ijzer nogmaals door het harden aangetast, dan werd die gehele partij onvoorwaardelijk afgekeurd. Ook werd niet langer toegestaan dat schroeven of andere stukken die vernieuwd moesten worden door oude, zij het bruikbare, werden vervangen. Sinds enige tijd werden door Pijpers en Regout, tegen de regels van de keuringscommissie, ook lopen en bajonetten aan opstellers uitgegeven zonder herkenningstekens. Aangezien stukken vaak niet goed op elkaar pasten, begonnen dezen hieraan te vijlen. Een verscherpte controle hierop zagen zij als overbodige nauwgezetheid. De klachten betroffen bijna uitsluitend de Waalse

47 Ewijk aan Regout, 26 mei 1842 nr. 82, Ewijk aan Brade, 1 juni 1842 nr. 86, NA, AI, inv.nr. 45.

48 Ewijk aan Brade, 28 mei 1842 nr. 83, NA, AI, inv.nr. 45. List aan Brade, 21 juli 1842 nr. 75B, NA, Oorlog, inv.nr. 3242.

49 Ewijk aan Brade, 20 jan. 1843 nr. 12, NA, AI, inv.nr. 45.

50 Ewijk aan Regout, 5 juni 1842 nr. 87 en 7 juni 1842 nr. 89, Ewijk aan Brade, 9 juli 1842 nr. 95, 16 juli 1842 nr. 101 en 20 jan. 1843 nr. 12, AI, inv.nr. 45.

wapencontroleur P.J. Wilmar omdat die de opstellers controleerde. Omdat Regout stelde dat vanwege een vete tussen Wilmar en de werklieden onlangs tien opstellers de werkplaatsen hadden verlaten, vreesde List dat dit tot een verloop van werklieden kon leiden en opperde hij Wilmar door een ander te vervangen.⁵¹

Uit een door Pijpers ondertekende staat bleek dat van 1 juni tot 1 augustus 1842 het aantal opstellers met één was verminderd. Deze persoon was eind juli overleden. Onder zeven arbeiders die in de aangegeven periode het werk hadden verlaten, was een slotenmaker. De overigen waren te onbekwaam om als opsteller te werken. Volgens de keuringscommissie hadden drie van de zeven er zelfs nooit gewerkt. Er waren ook zeven nieuwe opstellers aangenomen, waaronder enige zeer goede. Daaruit bleek dat de werkplaats goede werklieden niet afschrikte. Omdat deze niet groot genoeg was, konden er niet meer aan het werk worden gezet dan op dat moment het geval was. Van een vete tussen Wilmar en de werklieden en een te grote strengheid van de controleurs was volgens Brade geen sprake. Dat er weinig geweren werden afgeleverd kwam volgens hem mede doordat opstellers vaak tussentijds naar Luik gingen, en door gebrek aan toezicht van de zijde van de aannemer over de verdeling van het werk. Doordat Regout de raad van deskundigen negeerde, werden in de werkplaatsen veel verkeerde maatregelen genomen. Brade concludeerde dat Regout zijn volslagen onkunde in al wat de wapenfabricage betrof koppelde aan een hoge dunk van zijn bekwaamheid, en niet altijd kiese middelen te baat nam om zijn doel te bereiken.⁵²

Hoewel Wilmar niet werd vervangen, nam de ophef rond hem niet af. In de nacht van zaterdag 1 op zondag 2 oktober 1842 deed zich in een herberg een incident voor. In beschonken toestand reageerde Wilmar op eerder tegen hem ingebrachte klachten en wilde hij een eveneens dronken ladenmaker buitenzetten. Door tussenkomst van een collega wapencontroleur en enige werklieden van Regout werden de vechtersbazen gescheiden. Ofschoon de politie aan het voorval geen verder gevolg gaf, werd Wilmar voor acht dagen geschorst en de wapencontroleurs aangemaand zich te onthouden van onbetamelijke drinkgelagen met werklieden. Anders dreigde ontslag. De opstellers legden zich er niet bij neer. In een gezamenlijke petitie richtten zij zich tot de keuringscommissie en gingen in staking. Om het conflict te beëindigen woonde Ewijk keuringen bij die door zowel Wilmar als de hoofdcontroleur werden verricht, maar hij merkte geen verschil. Bij beiden werd circa een derde van de geweren afgekeurd. Na afloop vroeg hij iedere opsteller afzonderlijk of deze zich bezwaard voelde. Dat was niet het geval. Het was dus niet het technische aspect van de keuring, maar veeleer de

51 List aan Brade, 22 juli 1842 nr. 58B, NA, Oorlog, inv.nr. 3242.

52 Brade aan Oorlog, 3 aug. 1842 nr. 305, NA, AI, inv.nr. 28.

stuitende wijze waarop Wilmar stukken afkeurde die weerstand opriep. Door de afkeuringen ging veel tijd verloren. Datzelfde kwam doordat opnemingsbriefjes werden verwisseld en veel opstellers niet konden lezen en dus veel moesten vragen.⁵³

Het einde van de onderneming

In oktober 1842 machtigde Regout zijn echtgenote Aldegonda Hoeberechts om in zijn naam en als aannemer van de geweer-transformatie alle stukken betreffende de aanneming te tekenen.⁵⁴ Omdat Regout vaak de stad uit was, voorkwam hij daarmee vertraging in de afhandeling van administratieve en financiële zaken.

Om betaald te krijgen, moest Regout per duizend afgeleverde geweren een goedkeuringscertificaat overleggen. Hoewel hij in juni met Brade mondeling overeenkwam dat elk certificaat niet meer dan drie verschillende series geweren zou bevatten, kwam hij in oktober hierop terug.⁵⁵ Indien hij, onafhankelijk van welke serie het betrof, voor ieder afgeleverd duizendtal geweren een certificaat kreeg, dan kon hij sneller betaling vorderen. Indien daaraan werd toegegeven, was het volgens Brade echter te voorzien dat geweren waarbij zich moeilijkheden voordeden maanden in de werkplaatsen zouden achterblijven. Om te voorkomen dat Regout een boete kreeg wegens het niet bereiken van de minimale omzet, werd hierover toch een regeling getroffen.⁵⁶

Om Regout meer handel te geven, wilde Brade met hem een meerjarig contract sluiten voor de levering van verwisselstukken, kalibermaten en gereedschap aan de legerkorpsen.⁵⁷ Toen hij in december het door Regout ondertekende ontwerpcontract voor 1843 ontving, ontbrak echter het artikel dat de formaliteiten rond de goedkeuringsbewijzen regelde. Bovendien wilde Regout de onderhandelingen over de verwisselstukken tegen de zin van Brade uitstellen.⁵⁸ Wel stemde Brade in met het opmaken van een certificaat van oplevering voor minder dan duizend geweren, zodat een boete achterwege zou blijven.⁵⁹ Op de

53 Ewijk aan Brade, 3 okt. 1842 nr. 140 en 22 okt. 1842 nr. 153, NA, AI, inv.nr. 45. HCL, Gemeente Politie Maastricht, inv.nr. 117. Brade aan Ewijk, 8 okt. 1842 nr. 421, NA, AI, inv.nr. 28.

54 Notaris C.A.R. de Flize, 13 okt. 1842, HCL, Notarissen Maastricht, inv.nr. 1.

55 Ewijk aan Brade, 20 okt. 1842 nr. 148, NA, AI, inv.nr. 45.

56 Brade aan Oorlog, 28 okt. 1842 nr. 438, Ewijk aan Brade, 19 nov. 1842 nr. 161, Brade aan Oorlog, 22 nov. 1842 nr. 470, NA, AI, inv.nrs. 28 en 45. NA, Oorlog, inv.nr. 13904, 1488d.

57 Brade aan Oorlog, 14 nov. 1842 nr. 455, NA, AI, inv.nr. 28. NA, Oorlog, inv.nr. 13904, 1488b.

58 Brade aan Ewijk, 2 dec. 1842 nr. 481, Ewijk aan Brade, 7 dec. 1842 nr. 174, Brade aan Ewijk, 10 dec. 1842 nrs. 489 en 492, NA, AI, inv.nrs. 28 en 45.

59 Ewijk aan Regout, 16 dec. 1842 nr. 180, Ewijk aan Brade, 1 jan. 1843 nr. 3, NA, AI, inv.nr. 45.

werkvloer deden zich weer andere problemen voor. Aanvankelijk had Regout de werklieden te veel betaald, maar nu had hij de lonen verlaagd. Hoewel deze nog redelijk waren, waren toch enkele werklieden vertrokken.⁶⁰ Ook Ewijk maakte zich zorgen over het ontwerpcontract, maar kreeg van Regout te verstaan zijn bemoeienissen te beperken tot het toezenden van de documenten. Zowel Ewijk als Brade vermoedden dat Regout buiten hen om List zou benaderen over de inhoud van het ontwerpcontract.⁶¹

En dat deed Regout inderdaad. Medio januari 1843 richtte hij zich tot de koning en separaat tot List.⁶² Hij zwaaide zichzelf alle lof toe. De inrichting van de werkplaatsen kon de goedkeuring van alle deskundigen wegdragen en de geweren werden zo volmaakt bewerkt dat hij gerust durfde te beweren dat de stelselverandering nergens zo goed was uitgevoerd als bij hem. De door de keuringscommissie gevorderde werkwijze had de kosten echter zo hoog doen oplopen dat het bij de start van de werkzaamheden direct bleek dat de oorspronkelijke aannemingsprijs onvoldoende was. Ondanks de prijsverhoging maakte Regout verlies. Indien hij zo voortging, zou hij een gedeelte van zijn bezittingen en opbrengsten van zijn andere fabrieken aan de geweerfabriek moeten opofferen en de toekomst van vrouw en kinderen in de waagschaal stellen. Toen hem werd verweten te hoge lonen te betalen, erkende hij dat deze inderdaad aanzienlijk waren. In Maastricht lag het gemiddeld dagloon tussen f 1,41 en f 1,50. Nam de werkgelegenheid in Luik toe, dan zouden veel werklieden terugkeren. Hoewel de lonen daar lager lagen, maakte het door de vele afkeuringen in Maastricht voor de werklieden netto weinig uit.

Om naderend onheil af te wenden, deed Regout de koning een voorstel. Kreeg hij een prijsverhoging van vijftig cent per geweer, dan wilde hij zich voor een aanneemsom van fl. 60.000 à fl. 80.000 verbinden. Mocht dit geweigerd worden, dan wilde hij de omzet tot fl. 20.000 verminderen, omdat de verliezen dan minder zouden zijn. Als laatste redmiddel droeg hij de koning voor de transformatie voor rekening van het Rijk over te nemen. Hij was dan bereid werkplaatsen te verhuren en een regeling te treffen voor overname van materieel.

Zowel Regouts voorstel als diens nadere toelichting over de financiële positie van de onderneming oogstten een storm van kritiek bij Ewijk en Brade. Zij betoogden dat Regout een verkeerde voorstelling van zaken gaf. Veel kosten werden veroorzaakt door foutief management. Nu de aanloopverliezen achter de rug waren en het vooruitzicht bestond dat er steeds meer gebruikte geweren

60 Ewijk aan Brade, 17 jan. 1843 nr. 9, NA, AI, inv.nr. 45.

61 Brade aan Oorlog, 18 jan. 1843 nr. 20, Ewijk aan Brade 19 jan. 1843 nr. 11, NA, AI, inv.nrs. 29 en 45.

62 Regout aan koning en List, 19 jan. 1843, NA, Oorlog, inv.nr. 3268.

*Bilan ou Inventaire General de l'attelier d'armes de P. Regout
à Maestricht, au 31 Decembre 1842*

<u>Actif</u>	<u>Passif</u>
<i>Marchandises de 1re et 2e main</i> <i>Marchandises de 1re main</i> <i>Marchandises de 2e main</i> <i>Marchandises de 3e main</i> <i>Marchandises de 4e main</i> <i>Marchandises de 5e main</i> <i>Marchandises de 6e main</i> <i>Marchandises de 7^e main</i> <i>Marchandises de 8^e main</i> <i>Marchandises de 9^e main</i> <i>Marchandises de 10^e main</i> <i>Marchandises de 11^e main</i> <i>Marchandises de 12^e main</i> <i>Marchandises de 13^e main</i> <i>Marchandises de 14^e main</i> <i>Marchandises de 15^e main</i> <i>Marchandises de 16^e main</i> <i>Marchandises de 17^e main</i> <i>Marchandises de 18^e main</i> <i>Marchandises de 19^e main</i> <i>Marchandises de 20^e main</i> <i>Marchandises de 21^e main</i> <i>Marchandises de 22^e main</i> <i>Marchandises de 23^e main</i> <i>Marchandises de 24^e main</i> <i>Marchandises de 25^e main</i> <i>Marchandises de 26^e main</i> <i>Marchandises de 27^e main</i> <i>Marchandises de 28^e main</i> <i>Marchandises de 29^e main</i> <i>Marchandises de 30^e main</i> <i>Marchandises de 31^e main</i> <i>Marchandises de 32^e main</i> <i>Marchandises de 33^e main</i> <i>Marchandises de 34^e main</i> <i>Marchandises de 35^e main</i> <i>Marchandises de 36^e main</i> <i>Marchandises de 37^e main</i> <i>Marchandises de 38^e main</i> <i>Marchandises de 39^e main</i> <i>Marchandises de 40^e main</i> <i>Marchandises de 41^e main</i> <i>Marchandises de 42^e main</i> <i>Marchandises de 43^e main</i> <i>Marchandises de 44^e main</i> <i>Marchandises de 45^e main</i> <i>Marchandises de 46^e main</i> <i>Marchandises de 47^e main</i> <i>Marchandises de 48^e main</i> <i>Marchandises de 49^e main</i> <i>Marchandises de 50^e main</i> <i>Marchandises de 51^e main</i> <i>Marchandises de 52^e main</i> <i>Marchandises de 53^e main</i> <i>Marchandises de 54^e main</i> <i>Marchandises de 55^e main</i> <i>Marchandises de 56^e main</i> <i>Marchandises de 57^e main</i> <i>Marchandises de 58^e main</i> <i>Marchandises de 59^e main</i> <i>Marchandises de 60^e main</i> <i>Marchandises de 61^e main</i> <i>Marchandises de 62^e main</i> <i>Marchandises de 63^e main</i> <i>Marchandises de 64^e main</i> <i>Marchandises de 65^e main</i> <i>Marchandises de 66^e main</i> <i>Marchandises de 67^e main</i> <i>Marchandises de 68^e main</i> <i>Marchandises de 69^e main</i> <i>Marchandises de 70^e main</i> <i>Marchandises de 71^e main</i> <i>Marchandises de 72^e main</i> <i>Marchandises de 73^e main</i> <i>Marchandises de 74^e main</i> <i>Marchandises de 75^e main</i> <i>Marchandises de 76^e main</i> <i>Marchandises de 77^e main</i> <i>Marchandises de 78^e main</i> <i>Marchandises de 79^e main</i> <i>Marchandises de 80^e main</i> <i>Marchandises de 81^e main</i> <i>Marchandises de 82^e main</i> <i>Marchandises de 83^e main</i> <i>Marchandises de 84^e main</i> <i>Marchandises de 85^e main</i> <i>Marchandises de 86^e main</i> <i>Marchandises de 87^e main</i> <i>Marchandises de 88^e main</i> <i>Marchandises de 89^e main</i> <i>Marchandises de 90^e main</i> <i>Marchandises de 91^e main</i> <i>Marchandises de 92^e main</i> <i>Marchandises de 93^e main</i> <i>Marchandises de 94^e main</i> <i>Marchandises de 95^e main</i> <i>Marchandises de 96^e main</i> <i>Marchandises de 97^e main</i> <i>Marchandises de 98^e main</i> <i>Marchandises de 99^e main</i> <i>Marchandises de 100^e main</i>	<i>Marchandises de 1re et 2^e main</i> <i>Marchandises de 3^e main</i> <i>Marchandises de 4^e main</i> <i>Marchandises de 5^e main</i> <i>Marchandises de 6^e main</i> <i>Marchandises de 7^e main</i> <i>Marchandises de 8^e main</i> <i>Marchandises de 9^e main</i> <i>Marchandises de 10^e main</i> <i>Marchandises de 11^e main</i> <i>Marchandises de 12^e main</i> <i>Marchandises de 13^e main</i> <i>Marchandises de 14^e main</i> <i>Marchandises de 15^e main</i> <i>Marchandises de 16^e main</i> <i>Marchandises de 17^e main</i> <i>Marchandises de 18^e main</i> <i>Marchandises de 19^e main</i> <i>Marchandises de 20^e main</i> <i>Marchandises de 21^e main</i> <i>Marchandises de 22^e main</i> <i>Marchandises de 23^e main</i> <i>Marchandises de 24^e main</i> <i>Marchandises de 25^e main</i> <i>Marchandises de 26^e main</i> <i>Marchandises de 27^e main</i> <i>Marchandises de 28^e main</i> <i>Marchandises de 29^e main</i> <i>Marchandises de 30^e main</i> <i>Marchandises de 31^e main</i> <i>Marchandises de 32^e main</i> <i>Marchandises de 33^e main</i> <i>Marchandises de 34^e main</i> <i>Marchandises de 35^e main</i> <i>Marchandises de 36^e main</i> <i>Marchandises de 37^e main</i> <i>Marchandises de 38^e main</i> <i>Marchandises de 39^e main</i> <i>Marchandises de 40^e main</i> <i>Marchandises de 41^e main</i> <i>Marchandises de 42^e main</i> <i>Marchandises de 43^e main</i> <i>Marchandises de 44^e main</i> <i>Marchandises de 45^e main</i> <i>Marchandises de 46^e main</i> <i>Marchandises de 47^e main</i> <i>Marchandises de 48^e main</i> <i>Marchandises de 49^e main</i> <i>Marchandises de 50^e main</i> <i>Marchandises de 51^e main</i> <i>Marchandises de 52^e main</i> <i>Marchandises de 53^e main</i> <i>Marchandises de 54^e main</i> <i>Marchandises de 55^e main</i> <i>Marchandises de 56^e main</i> <i>Marchandises de 57^e main</i> <i>Marchandises de 58^e main</i> <i>Marchandises de 59^e main</i> <i>Marchandises de 60^e main</i> <i>Marchandises de 61^e main</i> <i>Marchandises de 62^e main</i> <i>Marchandises de 63^e main</i> <i>Marchandises de 64^e main</i> <i>Marchandises de 65^e main</i> <i>Marchandises de 66^e main</i> <i>Marchandises de 67^e main</i> <i>Marchandises de 68^e main</i> <i>Marchandises de 69^e main</i> <i>Marchandises de 70^e main</i> <i>Marchandises de 71^e main</i> <i>Marchandises de 72^e main</i> <i>Marchandises de 73^e main</i> <i>Marchandises de 74^e main</i> <i>Marchandises de 75^e main</i> <i>Marchandises de 76^e main</i> <i>Marchandises de 77^e main</i> <i>Marchandises de 78^e main</i> <i>Marchandises de 79^e main</i> <i>Marchandises de 80^e main</i> <i>Marchandises de 81^e main</i> <i>Marchandises de 82^e main</i> <i>Marchandises de 83^e main</i> <i>Marchandises de 84^e main</i> <i>Marchandises de 85^e main</i> <i>Marchandises de 86^e main</i> <i>Marchandises de 87^e main</i> <i>Marchandises de 88^e main</i> <i>Marchandises de 89^e main</i> <i>Marchandises de 90^e main</i> <i>Marchandises de 91^e main</i> <i>Marchandises de 92^e main</i> <i>Marchandises de 93^e main</i> <i>Marchandises de 94e main</i> <i>Marchandises de 95e main</i> <i>Marchandises de 96e main</i> <i>Marchandises de 97e main</i> <i>Marchandises de 98e main</i> <i>Marchandises de 99e main</i> <i>Marchandises de 100e main</i>

R.A.L. MIL. ARCH.

Bilan ou Inventaire General de l'attelier d'armes de P. Regout à Maestricht, 31 december 1842 [zie noot 64]

zouden worden getransformeerd waaraan Regout meer kon verdienen, schatte Brade de zuivere winst voor de jaren 1843-1847 op ongeveer fl. 5.800 per jaar. Omdat er in 1843 nog circa 19.000 geweren zouden worden getransformeerd en Regout een toeslag kreeg van vijftig cent, zou zijn winst – onder aftrek van 3 procent kosten op het contract – met fl. 9.215 toenemen. Dat was een buitensporige opbrengst, gegeven het door Regout aangewende kapitaal van fl. 18.000. Datzelfde gold volgens Brade voor de fl. 30.000 die Regout vroeg voor de overname van zijn bedrijf en de gevorderde huur van fl. 1.600 voor werkplaatsen en het gebruik van de stoommachine.⁶³

Een groot probleem voor Regout was echter dat hij zijn onderneming met vreemd geld had gefinancierd. Er waren twee investeerders. Naast Lemille die voor 8.460,94 franc deelnam, was dat de Maastrichtse ondernemer Winand Clermont (1802-1879) met 38.175,01 franc.⁶⁴ Clermont had Regout in augustus 1842 al gemaand tot terugbetaling van een deel van zijn investering.⁶⁵ Naar Brade vernomen had, genoot Clermont behalve 5 procent rente op zijn deelneming ook

63 Regout aan Oorlog, 27 jan. 1843, NA, Oorlog, inv.nr. 3268. Brade aan Oorlog, 11 feb. 1843 nr. 40, NA, AI, inv.nr. 29.

64 Momentopname 31 dec. 1842. Bilan ou Inventaire, HCL, Domeinadministraties, inv.nr. 1784. 1 franc is 47,25 Nederlandse cent. Zie: aantekening bij het bewijs van goedkeuring van 21 januari 1843, *ibidem*.

65 Clermont aan Regout, 24 aug. 1842, SHCL, Archief De Sphinx, inv.nr. 3035.

een derde van de zuivere winst. Nu hij dreigde zijn gelden uit de onderneming te halen als de prijsverhoging niet werd verleend, was de onderneming gedoemd te mislukken. Vroeg of laat kwam Regout in financiële nood en stond het contract op losse schroeven. Dus moesten volgens het departement van Oorlog maatregelen worden genomen om de transformatie voor rekening van het Rijk voort te zetten.⁶⁶ Om te kunnen beoordelen of het verstandig was de werkplaatsen van Regout te huren, vroeg Brade in maart 1843 aan Ewijk om te rapporteren in welke staat die waren en of deze van de overige werkplaatsen van Regout konden worden gescheiden.⁶⁷

De werkplaatsen als arbeidsplaats

In april 1842 had Regout de werkplaatsen uitgebreid. Het controlelokaal en twee magazijnen voor respectievelijk opgenomen en afgewerkte wapens kregen onderdak in een ander gebouw dat door een overdekte gang met de eerste werkplaats was verbonden. Beide lokalen waren doelmatig ingericht en boden plaats voor zestig werklieden. Voor de omvang van de werkzaamheden was dit toereikend. Nog geen jaar later liet Ewijk echter een totaal ander geluid horen.⁶⁸ Het mislukken van de onderneming kwam mede door de gebrekkige inrichting van de werkplaatsen. In het algemeen wees Regout volgens Ewijk aanbevelingen van officieren en controleurs met de grootste minachting van de hand. Bij de inrichting van de tegenwoordige werk- en bergplaatsen was de keuringscommissie niet geraadpleegd.

De werkplaatsen op de begane grond bestonden volgens het rapport van Ewijk uit muren overdekt door een pannendak en ze hadden geen planken vloeren. Het lokaal waar de geweren werden ontvangen en weer ingepakt, was moeilijk bereikbaar. Er bestond slechts gelegenheid tot het boren van hoogstens 25 lopen, terwijl 50 per dag nodig waren. Het stoomwerktuig was volgens de machinist nu reeds meer belast dan wettelijk toegestaan. Werd het nog meer belast, dan kon dat grote ongelukken veroorzaken. Boven de grote werkplaats bevond zich het glasmagazijn van Regout. De zoldering was vol reten, zodat bij het inpakken van glaswerk alles met stof bedekt werd. Hoewel de daaruit voortvloeiende schade voor rekening van Regout kwam, belemmerde het de werkzaamheden. Onder de genoemde werkplaats stonden molens voor het malen van bestanddelen voor de

66 Oorlog aan Regout, 23 feb. 1843 nr. 14A, NA, Oorlog, inv.nr. 3268.

67 Brade aan Ewijk, 15 maart 1843 nr. 82, NA, AI, inv.nr. 29.

68 Ewijk aan Brade, 1 mei 1842 nr. 61, 17 maart 1843 nr. 47 en 19 april 1843 nr. 86, NA, AI, inv.nr. 45.

aardewerkfabriek van Regout die sterke trillingen veroorzaakten.

In het midden van de werkplaats bevond zich de balans van de stoommachine met daarover een houten kap met glazen deur. Het was niet uitzonderlijk dat stoom door spleten van deze kap doordrong en in de werkplaatsen roestvorming veroorzaakte, zodat een arbeider dagenlang bezig was de onderhanden zijnde wapens roestvrij te houden. De door de werkplaats lopende waterbuis voor de waterwerken in de tuin van Regout lekte vaak. Ook ontsnapte er nog stoom uit een pijp die door de werkplaats liep. Een kleine ruit in elk venster was voor de werklieden de enige mogelijkheid wat frisse lucht te krijgen. Daarom hadden zij in de zomer tenminste de helft van de ruiten ingeslagen.

Het lokaal van de opzichters lag midden in de werkplaats en was slechts door een dun beschot van ruwe planken daarvan gescheiden. Het werd enkel gebruikt om wat aantekeningen te maken omdat het onmogelijk was daar ander werk te verrichten. De bergplaats voor de wapens was te donker om de nummering te zien. Andere bergplaatsen waren weer te klein. Vanwege plaatsgebrek was het merendeel van de gedeeltelijk afgewerkte wapens in de werkplaatsen en controlekamers geplaatst met als gevolg dat er, volgens Ewijk, voortdurend werd gestolen.

Ofschoon de gebruikte machines en werktuigen slechts enkele maanden oud waren, moesten ze voortdurend worden gerepareerd. Met uitzondering van het bureau waren de werkplaatsen groot genoeg om in de actuele behoefte te voorzien, maar niet geschikt voor toekomstig gebruik. Want nu er meer gebruikte geweren werden getransformeerd en er dus meer moest worden gerepareerd, veranderde de verhouding tussen de verschillende klassen van werklieden. Hoewel de werkplaatsen daarop moesten worden aangepast, was er geen plaats voor extra boorbanken. Zelfs Regout erkende dat de smidshaarden zo bouwvallig waren dat maatregelen na verloop van tijd noodzakelijk waren. Inmiddels waren er reeds zeventien haarden gesloopt, waarvan de bakstenen werden gebruikt om de aarden bodem te plaveien. Naast dat het pannendak lekte, zorgde regen soms ook voor overlast op de binnenplaats. Voor de menselijke behoefte waren er twee vertrekken beschikbaar, waarvan één afsluitbaar.

Hoewel de onderneming van Regout een geweerfabriek werd genoemd, heeft deze nooit geweren geproduceerd, maar deze slechts naar het slagstelsel getransformeerd. In militaire kring werden de werkplaatsen geweermakerswerkplaatsen genoemd. Ewijk concludeerde dat deze weliswaar van overige werkplaatsen van Regout konden worden gescheiden, maar achtte in dat geval conflicten onvermijdelijk.

We zien dat Ewijk duidelijk naar een doel toeschreef, want helemaal

evenwichtig is het rapport niet. Roestvorming was bijvoorbeeld een algemeen punt van zorg, ook in andere werkplaatsen dan die van Regout. Een hoge luchtvochtigheid en hitte waren inherent aan de gevraagde werkzaamheden. Naast dat smidsvuurhaarden waren voorzien van kolenputten, stonden er namelijk koelbakken bij de haarden voor het harden van metaal en ook bij boorbanken werd water gebruikt om de boren te koelen. Het was dus niet verwonderlijk dat vocht ook werkbanken en tafels aantastte. Desalniettemin geeft Ewijks verslag ons ook een beeld van de werkomstandigheden, temeer als we ons realiseren dat die werkzaamheden ook veel lawaai veroorzaakten.

De afhandeling van het contract met Regout

Nu het Regout duidelijk was dat het Rijk de transformatie van geweren in eigen hand wilde nemen, bood hij daarvoor zijn werkplaatsen inclusief het gebruik van de stoommachine aan voor een huurprijs van fl. 2.400 per jaar.⁶⁹ Om toekomstige moeilijkheden te vermijden, adviseerde Brade daarop echter negatief.⁷⁰ Na een bezoek aan Den Haag beweerde Regout dat List de werkzaamheden in zijn werkplaatsen wilde voortzetten door die met de minst mogelijke kosten te renoveren. Dat dwong Regout zijn aanbod te herzien. Omdat dit echter lang uitbleef, verzocht List de koning hem te machtigen Regout te informeren dat zijn bij het departement bekende aanbod werd afgewezen.⁷¹ De dag erop besprak hij de zaak met de koning, maar beiden werden door de actualiteit ingehaald. Regout had inmiddels een herzien aanbod gedaan dat volgens Brade een voldoende basis vormde voor verdere onderhandelingen.⁷² Terugkomend op hun gesprek en onbekend met deze laatste ontwikkeling gaf de koning List in overweging of het niet beter was de zaak nog even in beraad te houden.⁷³ Afgezien dat het onduidelijk is wat de koning bewoog zich inhoudelijk met de zaak te bemoeien, al of niet door interventie van Regout, was zijn suggestie mosterd na de maaltijd nu Regout een meer gematigd aanbod had gedaan.⁷⁴ Ewijk bleef zich echter verzetten tegen het voornemen de werkzaamheden bij Regout voort te zetten. Omdat het ook in financieel opzicht gunstiger was, opperde hij werkruimte te huren

69 Regout aan koning en Oorlog, 15 maart 1843, NA, Oorlog, inv.nr. 3272.

70 Brade aan Oorlog, 27 maart 1843 nr. 102, NA, Oorlog, inv.nr. 3272.

71 Ewijk aan Brade, 21 maart 1843 nr. 54 en 31 maart 1843 nr. 65, NA, AI, inv.nr. 45. List aan koning, 30 maart 1843 nr. 6A, NA, Oorlog, inv.nr. 3272.

72 Brade aan Oorlog, 3 april 1843 nr. 114, NA, AI, inv.nr. 29.

73 Van Rappard aan Oorlog, 4 april 1843 nr. 6, NA, Oorlog, inv.nr. 3272.

74 List aan koning, 6 april 1843 nr. 16A, NA, Oorlog, inv.nr. 3272.

Portretfoto van Antoni Frederik Brade [Nederlands Artillerie Museum]

van de Maastrichtse ondernemer Petrus Stevens (1800-1863).⁷⁵ Zijn verzet was vruchteloos.

Koning Willem II besloot de transformatie vanaf 1 juni 1843 eerst gedeeltelijk en daarna zo spoedig mogelijk geheel voor rekening van het Rijk voort te zetten.⁷⁶ Dit besluit was goed voor de Maastrichtse economie, want daarmee was het slecht gesteld. Door de economische malaise en toenemende werkloosheid drong het bedrijfsleven aan op bescherming tegen buitenlandse concurrentie. Indien maatregelen uitbleven, vreesde de Limburgse gouverneur Gericke van Herwijnen 'dat het schoone etablissement van den Heer Regout te Maastricht weldra tot werkeloosheid en ontbinding zal moeten komen'. Eerder was Regout al vrijstelling verleend van het terugbetalen van een vroeger ontvangen voorschot.⁷⁷ Begin mei 1843 zocht Regout opnieuw steun bij Gericke van Herwijnen.⁷⁸ Contractueel was hij gehouden vóór 1 juli 1843 met de bouw van een geweerfabriek op het door hem aangekochte perceel van het Rijksentrepot te starten. Regout onderstreepte dat het werkelijk zijn intentie was geweest daarop een nieuwe geweerfabriek te bouwen. Hoewel dat niet was gebeurd, benadrukte Regout dat

75 Ewijk aan Brade, 19 april 1843 nr. 86, NA, AI, inv.nr. 45. Zie ook: Eddy de Beaumont, 'De wapenfabriek van Petrus Stevens', *Publications*, te verschijnen.

76 KB 5 mei 1843 nr. 72, NA, KdK, inv.nr. 163.

77 Gericke aan koning, 26 april 1843, NA, KdK, inv.nr. 4477.

78 Regout aan Gericke, 6 mei 1843, HCL, PB, inv.nr. 1804.

hij met zijn werkplaatsen toch zo'n fabriek had opgericht die in volle werking was en dagelijkse meer dan 130 arbeiders werk bood. Daarmee was niet alleen aan de geest van het contract voldaan, maar was dit zelfs overtroffen. Ook stelde Regout dat het Rijk indertijd het stuk tuin niet voor particulier gebruik verkocht, maar alleen tot nut en uitbreiding van de algemene volksvlucht. Nu hij van plan was op de grond nieuwe fabrieken te bouwen, was ook daaraan voldaan. Ofschoon Financiën weigerde het contract in stand te houden, mocht hij op voorstel van Gericke van Herwijnen het gekochte perceel voorlopig blijven gebruiken.⁷⁹ Regout vond dit te mager, hij wilde eigenaar worden van dat terrein. Uiteindelijk kreeg hij in 1863 niet alleen de tuin maar het hele Rijksentrepot in zijn bezit.⁸⁰

In september 1843 verzocht Regout de koning compensatie voor het verlies dat hij op de aanneming had geleden. Dat was niet geheel ten onrechte. Omdat Regout meer had uitgegeven dan het Rijk daarvoor had betaald, kreeg hij nu achteraf een toeslag van vijftien cent voor ieder geweer dat door hem was getransformeerd, in totaal een som van fl. 3.757,80.⁸¹ Dit bedrag kwam nagenoeg overeen met de totale som van de aangegeven te compenseren verliezen en was iets hoger genomen dan de bedragen die Brade als verlies had opgegeven, om zo Regout tevreden te stellen en alle verdere claims van hem in de toekomst te voorkomen.

Uit het betaalde bedrag kunnen we berekenen dat er 25.052 geweren in de werkplaatsen van Regout getransformeerd zijn. Regout zelf, of zijn biograaf, sprak van 25.350 stuks.⁸² Uit de afgegeven goedkeuringsbewijzen over de jaren 1842 en 1843 blijkt dat in die periode door Regout in totaal 24.012 geweren zijn veranderd. Qua orde van grootte komen al deze aantallen goed overeen.

Zoals door Ewijk en Brade voorspeld, bleven echter ook na deze financiële afwikkeling de disputen aanhouden, bijvoorbeeld over de waterbuis, vuurhaarden, houten koelbakken, kapotte vensters, lekkages en vooral over het gebruik van de stoommachine. Ondanks alle moeilijkheden positioneerden Ewijk en zijn opvolgers de geweremakerswerkplaatsen als een aantrekkelijke werkgever.⁸³

79 Regout aan Financiën, 26 juni 1843, SHCL, Archief De Sphinx, inv. nr. 125. Financiën aan Gericke, 6 juli 1843 nr. 151, HCL, PB, inv.nr. 1804.

80 Notaris V.E. Nierstrasz, 11 sept. 1863 nr. 69, HCL, Notarissen Maastricht, inv.nr. 545.

81 Brade aan Oorlog, 9 okt. 1843 nr. 537, Brade aan Ewijk, 8 nov. 1843 nr. 599, NA, AI, inv.nr. 30. List aan koning, 20 okt. 1843 nr. 6A en KB 24 okt. 1843 nr. 69, NA, KdK, inv.nr. 191. Brade aan Oorlog, 1 juli 1851 nr. 253, NA, AI, inv.nr. 35.

82 *Carrière de monsieur Pierre Regout*, 5.

83 In augustus 1844 werd Ewijk benoemd tot kapitein bij het leger in Oost-Indië teneinde de daar op te richten geweerwinkel te gaan leiden. Stamboek Ewijk, NA, Stamboeken Officieren Landmacht en KNIL, inv.nr. 301.

Toch duurde het vanwege het beperkte budget tot medio januari 1844 voordat voor iedere infanterist een slaggeweer beschikbaar was.⁸⁴ De transformatie van vuursteenwapens ging evenwel gewoon verder. In 1846 deed de toenmalige opzichter van de geweermakerswerkplaatsen zijn beklag over Regout en liet hij Brade weten langzamerhand meer en meer bekend te worden met ‘die koekebakkers streken’. Over de werkplaatsen had hij geen goed woord. ‘Regout is met zijne fl. 2200 huur, naar mijn gevoelen, méér dan wel af,- voor zijne oude cavaille die alle dagen dreigt in te storten’.

De inspectie reorganiseerde de geweermakerswerkplaatsen tot een succesvolle onderneming.⁸⁵ In totaal betaalde het Rijk aan Regout door allerlei toeslagen veel meer dan de oorspronkelijke aannemingsprijs, namelijk fl. 2,29 per geweer. Eind 1846 bleek dat de nu door het Rijk georganiseerde werkplaatsen slechts fl. 1,99 per geweer kwijt waren. Voor reparaties was dat fl. 3,22 per geweer. Wezenlijk minder dan de gebudgetteerde fl. 3,845 toen de reparaties nog door Regout werden uitgevoerd.⁸⁶

Eind 1851 werden de geweermakerswerkplaatsen opgeheven.⁸⁷ Na afloop van het huurcontract in 1851 verzocht Regout het departement schadeloosstelling voor het ter beschikking stellen van meer stoomkracht dan hij contractueel verplicht was en voor de schade door het gebruik van zijn werkplaatsen.⁸⁸ Daarnaast gaf hij minister van Oorlog J.T. van Spengler eerbiedig in overweging dat hij toch altijd de man was die het eerst de kiemen tot vestiging der wapenfabricage op Nederlandse bodem had gelegd en vreemde werklieden naar hier had overgebracht. Blijkbaar wilde hij duidelijk stellen dat hij de primeur had en niet de inmiddels in 1849 door Petrus Stevens in Maastricht opgerichte wapenfabriek.

Brade wees echter elke vorm van schadevergoeding af. Wat betreft het gebruik van stoomkracht wezen aantekeningen van de keuringscommissie anders uit. Indien Regout meende gedurende de laatste drie maanden dat de werkplaatsen van hem werden gehuurd in zijn belangen te zijn gefnuikt, had hij binnen acht dagen moeten aantonen dat hij op wederrechtelijke wijze was benadeeld. Dat had hij niet gedaan. Bovendien was het onmogelijk de eventuele schade vast te stellen omdat werkplaatsen inmiddels waren verbouwd en één gebouw was afgebroken.

84 Brade aan Oorlog, 27 jan. 1844 nr. 78, NA, AI, inv.nr. 30.

85 Battaerd aan Brade, 23 april 1846 nr. 243P. Het transformatieproces wordt beschreven in ‘Ontwerp van een voorschrift op het beheer der geweermakerswerkplaatsen te Maastricht’ (1845), HCL, Militaire Commandant, inv.nr. 338.

86 Brade aan Oorlog, 11 en 26 dec. 1846 nrs. 524 en 564, NA, AI, inv.nr. 33.

87 Zie De Beaumont, ‘De wapenfabriek van Petrus Stevens’.

88 Regout aan Oorlog, 21 juni 1851, SHCL, Archief De Sphinx, inv.nr. 127.

Het departement volgde Brade en wees de claim af.⁸⁹

Volgens Brade viel het niet te ontkennen dat Regout de eerste kiem had gelegd voor de moderne wapenfabricage in Maastricht en dat zonder zijn ondernemingsgeest de werkplaatsen wellicht niet tot stand waren gekomen. Als hij daarvan geen voordeel had genoten, kwam dat omdat hij de onderneming had opgedoekt op het moment dat die winstgevend werd.

Slotbeschouwing

Doordat het departement van Oorlog onder grote tijds- en financiële druk stond, werd de transformatie vooraf niet goed doordacht. Het liet zich leiden door de prijs en gaf de opdracht aan een fabrikant die met wapenfabricage geen ervaring had. Ook Regout had in zijn optimisme geen idee waaraan hij begon. Op zich is dat niet vreemd. Ondernemers zijn vaak optimistisch. Risico's worden onderschat of niet gezien. Daarbij komt dat zich bij het opstarten van een onderneming altijd wel problemen voordoen, zeker als het activiteiten zijn die nieuw zijn, zoals de transformatie van vuursteengeweren. Het was aan de Inspectie der Draagbare Wapenen deze in goede banen te leiden. Dat ze hierbij Regout op allerlei manieren trachtte te steunen, was een uitvloeisel daarvan. Ondanks dat de onderneming levensvatbaar was, was deze tot mislukking gedoemd. Dat lag geheel aan Regout. Hij had zich vergist en wilde zo snel mogelijk zonder al te veel schade van zijn contract af. Daarin is hij geslaagd. Het beeld dat hij in deze context achterlaat, is niet positief. Niet over zijn persoon en niet over hem als ondernemer.

89 Brade aan Oorlog, 1 juli 1851 nr. 253 en 28 aug. 1851 nr. 300, NA, AI, inv.nr. 35. Van Spengler aan Regout, 29 juli 1851 13A, Regout aan Van Spengler, 14 aug. 1851, SHCL, Archief De Sphinx, inv.nr. 127. Beschikking, 10 sept. 1851 nr. 7A, NA, Oorlog, inv.nrs. 13940, 1488.18.